

Dominykas Vansevičius, 2b klasė, Kėdainių šviesioji gimnazija

Konsultavo lietuvių kalbos mokytoja metodininkė Audronė Praškevičienė

Pirmojo didžiausio reformatų leidinio „Knyga nobažnystės krikščioniškos“ kalba

Seniausieji lietuvių kalbos rašto paminklai siekia XVI – XVII a. Vienas iš jų – „Knyga nobažnystės“. Tai didžiausias evangelikų reformatų leidinys lietuvių kalba, išspausdintas Kėdainiuose. Aptariant šį leidinį, svarbu paminėti, kad kalbinių leidinio ypatybių neįmanoma aptarti be to meto kultūrinio konteksto, todėl ir norėčiau pradėti nuo aplinkos, kurioje išaugo stambiausias evangelikų reformatų leidinys. Kaip minėta anksčiau, knyga išspausdinta Kėdainiuose, kurie rašytiniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėti 1372 metais. Labiausiai miestas suklestėjo XVI – XVII amžiuje. Karaliui Zigmantui Vazai 1590 metais suteikus miestui Magdeburgo teises, vėliau, kai Kėdainių dvaro valdos atiteko kunigaikščiui Kristupui Radvilai, o po jo mirties – sūnui Jonušui Radvilai, jau po kelių dešimtmečių Kėdainiuose gyveno daugiau nei 4 tūkstančiai gyventojų. Miestas turėjo dviaukštę mūrinę rotušę, gimnaziją, spaustuvę ir net 6 turgaus aikštes bei įvairių tikybių maldos namus, nes jame gyveno svetimtaučių – škotų, vokiečių, žydų. Vienintelis bruožas, būdingas tik Kėdainiams, skirtingai nei Vilniuje ir Kaune, kur XVII – XVIII a. retas miestietis buvo lietuvis etnine prasme, lietuviai mieste ne tik sudarė žymią miestiečių dalį, bet ir išsiugdė savo miestietiškaį elitą, dalyvavusį kuriant lietuvišką raštiją. Būtent šio svarbaus Kėdainiams laikotarpio reikšmingiausias įvykis – stambiausio evangelikų reformatų leidinio „Knyga nobažnystės“ („Knyga nobažnystės krikščioniškos“) išleidimas lietuvių kalba. Šis leidinys svarbus keliais aspektais: jis atskleidžia to meto kultūrinę situaciją ir sudėtingą raštijos lietuvių kalba raidą.

Verta paminėti, kad XVII a. pirmoje pusėje Lietuvos DK evangelikų reformatų bažnyčia lietuviškų leidinių rengimu ir išleidimu buvo stipriai atsilikusi nuo katalikų: katalikai jau buvo išleidę dvi „Postiles“, giesmyną, rinktinius evangelijų tekstus, maldyną, tuo tarpu evangelikai reformatai bažnyčios reikmėms leido gana daug ir įvairių knygų lenkų kalba, o lietuvių kalba XVI a. pabaigoje buvo išleistos tik dvi knygos – Merkelio Petkevičiaus „Katekizmas“ bei Jokūbo Morkūno „Postilė“ – buvo sunkiai prieinamos, nedidelio tiražo, be to, susidėvėjo. Reformacijos judėjimas silpo, nors dar visą XVII amžiaus pirmąją pusę tebebuvo reikšmingas Lietuvos DK kultūros raidai. Evangelikų reformatų bažnyčios sinodas ir galingiausi bažnyčios globėjai Radvilos gerai suvokė, kad reikia keisti veiklos būdus, vienyti, o tam buvo būtina daugiau dėmesio kreipti į įvairiomis kalbomis kalbančių bendruomenių poreikius. Nuo bendruomenių tvarumo, gebėjimo

veikti kintančiomis aplinkybėmis priklausė reformacijos šalininkų Lietuvos DK likimas. Tad „Knyga nobažnystės“ buvo tokio atsisukimo į vidaus galimybes ženklas.

Svarbu suprasti, kad parengti knygą lietuvių kalba reformatams nebuvo lengva. Habilituota mokslų daktarė Ingė Lukšaitė, tyrinėjusi „Knygą nobažnystės“ ir dokumentus, teigia, kad net apie devynerius metus užtruko lietuviško leidinio svarstymai. Tai rodo išlikę reformatų provincinių sinodų protokolai, korespondencija, kiti dokumentai. Idėja išleisti veikalą, kuris patenkintų pagrindinius bažnyčių, veikiančių lietuvių kalba, poreikius, buvo globojama paties kunigaikščio Jonušo Radvilos, jam, kaip pagrindiniam bažnyčios globėjui, buvo siunčiama informacija apie veikalo rengimą. „Knyga nobažnystės“ labiausiai buvo suinteresuotos Žemaičių ir Užnerio distriktų (teritorinis vienetas) bendruomenės, kunigai, bažnyčių globėjai. Radvilos stengėsi, kad ir Biržai, ir Kėdainiai taptų jų valdų kultūriniais centrais. Iš pradžių pirmavo Biržai, bet Livonijos karas pakeitė planus, todėl Kėdainiai tapo svarbiu Žemaitijos evangelikų reformatų bažnyčios centru ir jame susidarė tinkamos sąlygos knygai atsirasti. Tuo metu Kėdainiuose dirbo bei į Žemaitijos evangelikų reformatų susirinkimus atvykdavo daug išsilavinusių kunigų, mecenatų bajorų, kurie suprato ir rėmė naujos knygos leidimo idėją. Beje, nors buvo paplitęs požiūris, kad Lietuvos bajorija sulenkėjusi, tačiau XVII a. viduryje nemažai turtingesniųjų Kėdainių miestiečių, reformatų kunigų kalbėjo lietuviškai arba neblogai tą kalbą mokėjo.

Svarbiu kultūros židiniu Kėdainiuose tapo gimnazija, kuri išaugo iš kunigaikščio Kristupo Radvilos įsteigtos evangelikų reformatų parapišės mokyklos. 1647 metais mokyklai buvo suteiktas *Gymnasium Illustre* (Šviesiosios) vardas, taigi šiais metais mūsų mokykla minės garbingą 370 metų jubiliejų. Būtent šios gimnazijos rūsyje veikė iš Lenkijos pakviesto profesionalaus spaustuvininko Joachimo Jurgio Rheto spaustuvė, kurioje 1653 metais buvo išspausdinta „Knyga nobažnystės“. Vienas iš rengėjų S. Jaugelis parengė pačią reikšmingiausią knygos „Knyga nobažnystės“ dalį – „Psalmės Dovydo švento“, kurią sudarė 80 psalmių ir 160 giesmių. Šios dalies vertimas į lietuvių kalbą bei pačios knygos sudarymas turėjo gan nemažą indėlį į Lietuvos kultūrą: tai tapo lietuvių evangelikų reformatų XVII – XVIII a. giedamosios liturgijos pagrindu. „Knyga nobažnystės“ buvo didžiausias lietuviškas amžiaus leidinys, kurį sudarė net 682 puslapiai, jungęs bendru pavadinimu postilę, psalmyną, maldyną ir trumpą katekizmą.

„Knygos nobažnystės“ tyrinėtoja Dalia Jakulytė teigia, kad kalbininkams senųjų raštų tyrimas atveria galimybę sugrįžti į tam tikrą kalbos raidos tarpsnį, todėl aptarsiu keletą įdomesnių pavyzdžių, rodančių, kuo išsiskyrė stambiausio evangelikų reformatų leidinio kalba. Pirmiausia norėčiau paminėti, kad, kaip ir dauguma senųjų lietuviškų raštų, „Knyga nobažnystės“ išspausdinta

gotikinio stiliaus rašmenimis. Jei palyginsime su mūsų laikų rašyba, galima teigti, kad ji itin pasikeitusi. Keletas „Knygos nobažnystės“ įdomesnių rašybos pavyzdžių. Štai priebalsio *j* žymėjimas buvo trejopas: buvo rašoma ir mums įprasta *j*, ir *gh* (žodyje „*jis*“ – „*ghis*“), ir *j* pakeičiama *i* („*vėjas*“ – „*veias*“, „*įtikėjo*“ – „*intikieia*“). Priebalsiams *s*, *š*, *z*, *ž*, *c*, *č* žymėti vartojami šie simboliai *s*, *f*, *ś*, *β*, *z*, *ž*, *c*, *ć*. Taip pat įvairiai rašomi skoliniuose pasitaikantys svetimos kilmės garsai *f*, *ch*, *h*, kurie lietuvių kalbos tarmėse paprastai virsta *p*, *k*, *g*, pavyzdžiui, „*farizeiai*“, „*pharizeju*“. Ilgieji ir trumpieji *i* ir *u* žymimi vienodai, nors trumpieji dar žymimi *y*, *j* ir *v*. Balsiai *e* ir *é* skyrėsi ne tik ilgumu, bet ir platumu, abu žymimi *e* arba *ae*, pavyzdžiui, „*peanas*“. Balsis *è* kartais žymimas *ee*, pavyzdžiui, *awe lees*. Dar viena leidinio kalbinė ypatybė, rodanti to laikotarpio situaciją – tai leksika. „Knygos nobažnystės“, kaip ir visų to meto raštų, kalbos pagrindą sudaro lietuviška liaudies leksika. Leidinyje randama daug įdomių, šiandien jau nebevertojamų žodžių: „*volas*“ – „*banga*“, „*apstas*“ – „*gausumas*“, „*nuopenos*“ – „*nuodai*“, „*algoti*“ – „*vadinti*“, „*apsriaubti*“ – „*apimti*, *aprepti*“, „*ašmas*“ – „*aštuntas*“, „*sekmas*“ – „*septintas*“, „*lykius*“ – „*liekana*“, „*vakartis*“ – „*vakarienė*“, „*nuotranktis*“ – „*apkalba*“, „*atpildymas*“ – „*atlyginimas*“, „*nutrankyti*“ – „*apšmeižti*“, „*žavinti*“ – „*žudyti*.“ XVII a. dėl visuomeninės ir politinės situacijos lietuvių kalba buvo užteršta barbarizmais. Anot „Knygos nobažnystės“ tyrinėtojos Dalios Jakulytės, apie 25% leidinyje vartojamų daiktavardžių ir veiksmažodžių buvo skoliniai: „*griekas*“ – „*nuodėmė*“, „*svietas*“ – „*pasaulis*“, „*apirubas*“ – „*apskritas*“, „*kytras*“ – „*gudrus*“, „*bliuznyti*“ – „*keiktis*“, „*čiortas*“ – „*velnias*“. Dar viena įdomi kalbos ypatybė – greta dabartinio vietininko linksnio formos vartotos ir kitos: „*f mertin*“, „*danguo f na*“, „*zmogup*“, „*f unau f pi*“, „*piemenump*.“

Apibendrinant galima teigti, kad „Knyga nobažnystės“ parengimas ir leidyba buvo reikšmingas etapas Lietuvos evangelikų reformatų lietuviškų leidinių istorijoje. Tai stambiausias to meto leidinys, rodantis evangelikų reformatų poreikį vienytis ir pastangas išsaugoti pozicijas. Taip pat tai ir kultūros raidos ženklas. Nors šis darbas – tik menkas mano bandymas paanalizuoti leidinį, tik 3 klasės metinio projekto įžanga, tai daugiau perskaitytos literatūros analizė, bet svarbiausia tai, kad tai mano mokyklos, tai yra Kėdainių šviesiosios gimnazijos istorijos dalis, todėl džiaugiuosi turėjęs galimybę nors truputį patyrinėti šį leidinį.

